

Janusz Mika

Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku-Białej

**ŚLĄSK CIESZYŃSKI
W WIZJACH WŁASNYCH PAŃSTWOWOŚCI
PRZED I W TRAKCIE
CZECHOSŁOWACKO-POLSKIEGO
KONFLIKTU ZBROJNEGO**

**ŚLĄSK CIESZYŃSKI IN THE VISION OF
OWN COUNTRIES BEFORE AND
IN THE TRADITION OF
THE CZECHOSŁOWACKO-POLSKIE
ARCHIAN CONFLICT**

ABSTRAKT

Celem artykułu jest opisanie roli, jaką odegrał Śląsk Cieszyński w polskiej i czechosłowackiej wizji własnej państwowości w okresie odzyskania przez Polskę niepodległości i powstania Czechosłowacji. Zbrojna konfrontacja słowiańskich narodów w 1919 roku, późniejsze działania nieregularne okresu międzywojennego, które z punktu widzenia obecnej terminologii można określić mianem zamachów terrorystycznych, czy też militarne zajęcie Zaolzia w 1938 roku miały znaczący wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców regionu bez względu na ich obywatelstwo,

narodowość, przekonania. Warto podkreślić, że w wyniku działań zbrojnych w 1919 roku i Decyzji Rady Ambasadorów w Spa tysiące Polaków znalazły się poza granicami Polski.

ABSTRACT

The aim of the paper is to present the role Cieszyn Silesia played in the Polish and Czechoslovakian vision of independent state. The military confrontation of Slavic nations in 1919, later actions in the interwar period, that can be recognized as terrorist incidents, military occupation of Zaolzie in 1938 had a great influence on the sense of safety to the region residents no matter their citizenship, nationality, beliefs. Due to the military actions in 1919 and the Spa's Council of Ambassadors decision thousands of Polish people stayed outside the Polish borders.

Słowa kluczowe: państwo, Polska, Czechosłowacja, Śląsk Cieszyński, konflikt, bezpieczeństwo

Keywords: state, Poland, Czechoslovakia, Cieszyn Silesia, military conflict, safety

WSTĘP

Rok 2018 jest szczególną datą, setną rocznicą odzyskania przez Polskę niepodległości. Również sąsiedni kraj Polski świętuje setną rocznicę, w tym wypadku powstania na gruzach Monarchii Austro-Węgierskiej, nowego państwa-Czechosłowacji. Co prawda dzisiaj nie ma już państwa czechosłowackiego na mapach Europy, niemniej historia dwóch, a właściwie trzech słowiańskich sąsiadujących z sobą państw i narodów wskazuje na daleko idące podobieństwa i koleje losów. Wspomniane narody tworzyły swą państwowość pod koniec pierwszego tysiąclecia ery nowożytnej. W pewnych okresach historycznych odgrywały znaczącą rolę w Europie. Wspólnie także zaznały, z różną co prawda długotrwałością, gorczy utraty niepodległości będące pod obcym panowaniem. Czeskie ziemie zostały wchłonięte przez Cesarstwo Austro-Węgierskie (choć formalnie Cesarz Monarchii Austro-Węgierskiej był równocześnie kró-

lem Czech). Polska utraciła pełną niepodległość będąc rozebrana przez państwa ościenne. Słowiańskie narody upominały się z różną intensywnością o prawo do swej pełnej niepodległości i suwerenności. Historia sprawiła, że uzyskały je jednakowo jesienią 1918 roku by także z niewielką różnicą czasową pod koniec lat trzydziestych dostać się pod okupację niemiecką, w wypadku Polski również sowiecką. Powtórna „niepodległość“ państwa te uzyskały w 1945 roku i to w podobnych okolicznościach. Z woli wielkich mocarstw zostały one przyporządkowane do radzieckiej sfery wpływów mając w znaczącym stopniu ograniczoną swoją suwerenność.¹

CHARAKTERYSTYKA GEOGRAFICZNO-MILITARNA ŚLĄSKA CIESZYŃSKIEGO

Śląsk Cieszyński, dawniej zwanym Księstwem Cieszyńskim, do momentu jego podziału stanowił jedną administracyjną, gospodarczą, kulturalną i etniczną całość. Obszar ten w XIX wieku tworzył wschodnią część tzw. Śląska Austriackiego, którego północno-zachodnią część stanowił Śląsk Opawski. Powierzchnia Księstwa Cieszyńskiego wynosiła około 2300 km². Administracyjnie był do 1901 roku podzielony na 3 powiaty polityczne i dwa miasta statutarne. Były to:

- powiat polityczny bielski z powiatami sądowymi Bielsko, Strumień i Skoczów,
- powiat polityczny cieszyński z powiatami sądowymi Cieszyn, Jabłonków i Frydek,
- powiat polityczny frysztacki z powiatami sądowymi Frysztat i Bogumin.

¹ Ciekawym pomysłem, pomimo wcześniejszej historii, anagonizmów i uprzedzeń było utworzenie Polsko-Czechosłowackiej konfederacji, na co oczywiście Związek Radziecki się nie zgodził. Bliżej: T. Kisielewski. Federacja środkowo-europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. Warszawa, 1991. ISBN 83-205-4400-9. s. 5–269.

W 1901 roku stworzono nowy powiat polityczny Frydek, który w 1904 roku podzielono na powiaty sądowe Frydek i Polską Ostrawę. Miastami statutarnymi były Bielsko i Frydek.

Mało który obszar w Europie przechodził przez tyle zmian politycznych i narodowych jak Śląsk Cieszyński.² Jego dzieje wskazują od najdawniejszych czasów dużo zawilości i przemian terytorialnych oraz społeczno-politycznych. Rewolucyjne zmiany 1848 roku umożliwiły niespotykany do tej pory rozwój Śląska Cieszyńskiego. Miejscowe bogactwa naturalne jak ruda żelaza, węgiel kamienny, narastający popyt na wyroby żelazne, spowodował burzliwy rozmach przemysłu. To pociągnęło za sobą oczywiste zmiany w strukturze socjalnej, narodowościowej, oraz ogólny rozmach stosunków społecznych. Nastąpił okres szybkiego rozwoju miast, przeobrażeń rzadko zaludnionych okolic rolniczych w osiedla górnicze i przemysłowe. Pociągało to za sobą duży wzrost liczby mieszkańców. Duże znaczenie odegrał element napływowy³, który pod względem socjalnym był mocno zróżnicowany. Z reguły najcięższe miejsca pracy obsadzali przybysze z Galicji, miejsca urzędnicze, mistrzów, sztygarów imigranci z ziem czeskich, natomiast Niemcy funkcje kierownicze, tworząc pod względem kapitałowym najsilniejszą warstwę. W taki właśnie sposób region zatracił stopniowo charakter rolniczy, coraz bardziej zyskując na znaczeniu ekonomicznym, jak również polityczno-militarnym.

Śląsk Cieszyński pod względem geograficznym wyróżnia się dosyć wyraźnie od sąsiednich ziemi. Od Małopolski oddziela go wąska rzeka Biała i częściowo jedno z pasm Beskidu Zachodniego, którego najwyższym szczytem jest Skrzyczne. Na południu Śląsk Cieszyński opiera się o grzbiety Beskidów, oddzielające go od Moraw i Słowacji. Zachodnią

² J. Chlebowczyk, *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*, Katowice 1971, s. 7–34.

³ S. Zahradnik, M. Ryczkowski, *Korzenie Zaolzia*, Warszawa–Praga–Trzyniec 1992, s. 12–15.

granicę z Morawami i Śląskiem Opawskim tworzy rzeka Ostrawica, północną z Górnym Śląskiem rzeka Wisła oraz częściowo Olza. Obszar Śląska Cieszyńskiego mający kształt kwadratu wynosi około 2300 km². Na obszarze mają swoje źródła dwie większe rzeki: Wisła i Olza wpadająca do Odry, oraz mniejsze rzeczki – prawobrzeżne dopływy Wisły – Brennica, Iłownica, Wapiennica, Biała, lewobrzeżne dopływy Wisły: Bładnica i Knajka, dopływ Olzy Stonawka oraz dopływy Ostrawicy: Łucyna i Morawka. Rzeki Śląska Cieszyńskiego, wpadające do dorzeczy Wisły i Odry, należą do zlewiska Morza Bałtyckiego. Łatwy dostęp do regionu oraz jego ukształtowanie na ogół sprzyjało rozwojowi komunikacji. Od wschodu na zachód biegną szlaki kolejowe Kraków – Dziedzice – Bogumin oraz Bielsko – Frydek, wzdłuż doliny rzeki Olzy linia kolejowa Koszycko-Bogumińska, przechodząca przez Przełęcz Jabłonkowską w kierunku Słowacji. Wielkie znaczenie kolei było podyktowane nie tylko samym połączeniem Czech ze Słowacją, ale również tym, iż tworzyła ważny fragment wielkiej magistrali komunikacyjnej z północy na południe (Berlin – Budapeszt).

Ludność Śląska Cieszyńskiego jest dość zróżnicowana etnograficznie. Wspomniano już o dużym znaczeniu elementu napływowego, osiedlającego się przede wszystkim w okręgach przemysłowych. Oprócz ludzi przybywających z Galicji, Moraw i sąsiednich obszarów Śląsk Cieszyński zamieszkiwany był także przez rdzenną ludność, tzn. górali beskidzkich, jak Istebnianie i Wiślanie. Inny typ pod względem etnograficznym tworzyli górale okręgu jabłonkowskiego, czyli Wałasi. Północno-zachodnie obszary od Cieszyna osiedlała tzw. ludność laska. Gęstość zaludnienia na Śląsku Cieszyńskim była duża. Już przed I wojną światową wynosiła ona przy liczbie 435 tys. mieszkańców przeciętnie 159 osób na km², przy czym w rejonie zagłębia węglowego była jeszcze większa.⁴ Pod względem narodowościowym ziemię cieszyńską zamiesz-

⁴ R. Umiastowski, *Geografia wojenna Rzeczypospolitej Polskiej i ziem ościennych*, Warszawa 1934, s. 76.

kiwały trzy narody: Polacy, Czesi i Niemcy. Bardzo trudno obiektywnie dokładnie ocenić procentowy skład poszczególnych narodowości, szczególnie na podstawie spisów ludności, przeprowadzanych w warunkach ostrej walki narodowościowej. Spis ludności z 1900 roku dał następujący wynik: Polacy – 61%, Czesi – 24%, Niemcy – 15%, spis z 1910 roku już nieco inne dane: Polacy – 55%, Czesi – 27%, Niemcy – 18%. Pod względem religijnym przeważna część ludności całego Śląska Austriackiego należała do wyznania rzymskokatolickiego (84,5%), mniej było ewangelików (13,5%), niewiele należało do wyznania mojżeszowego (1,7%). Na samym Śląsku Cieszyńskim stosunek wyznaniowy przedstawiał następująco: 23% ewangelików, 75 % katolików.

Znaczenie regionu Śląska Cieszyńskiego było podyktowane przede wszystkim przez bardzo silny przemysł. Wcześniej duże znaczenie miało rolnictwo i leśnictwo, które również stały na wysokim poziomie. Charakter rolniczo-leśniczy posiadała południowa i wschodnia część obszaru. Ziemie i lasy należały przez I wojnę światową przeważnie do wielkich magnatów. Największym z nich był arcyksiążę Fryderyk Habsburg. Jego posiadłościami, rozciągającymi się na obszarze 2/3 Śląska Cieszyńskiego zarządzała tak zwana Kammeral-Direction, zwana popularnie Komorą Cieszyńską. Drugim magnatem śląskim był hrabia Larisch-Mönnich – ostatni marszałek Sejmu Śląskiego, właściciel blisko 12 tys. hektarów ziemi oraz kopalni węgla w Karwinie. Do właścicieli wielu majątków i lasów, przede wszystkim w powiecie bielskim, należał książę Sułkowski. Od wyżej wymienionych magnatów była uzależniona reszta rolników śląskich, gospodarujących przeważnie na małych gospodarstwach (przeciętnie 0,5 – 2 ha). Często małorolni utrzymywali się jeszcze z innej pracy. Odrębną grupę stanowili więksi rolnicy popularnie zwani „siedlokami“, powszechnie uchodzący za zamożnych gospodarzy. Urodzajna ziemia oraz wysoka kultura rolna przyczyniły się pozytywnie do rozwoju przemysłu spożywczego, rozbudowy szeregu młynów,

cukrowni, gorzelni, browarów. Na wysokim poziomie stała również hodowla. Podobna sytuacja, jak w wypadku ziemi uprawnej, była z lasami.

Swój dobrobyt mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego zawdzięczali również bogatym pokładom węgla kamiennego⁵ znajdującym się w północno-zachodniej części obszaru oraz idącym z tym w parze uprzemysłowieniem⁶. Wydobycie węgla kamiennego w zachodnich częściach powiatu frysztackiego i cieszyńskiego oraz w powiecie frydeckim decydowało o znaczeniu tego regionu. Wysoko koksujący węgiel przewyższał swą jakością węgiel górnośląski. Czynne kopalnie w ilości 29 przed I wojną światową były własnością wielkich spółek, gwarectw, magnatów. W związku z produkcją węgla rozwijał się przemysł. Huty żelaza powstały w Trzyńcu, Ustroniu oraz w pobliskich Witkowicach, wielkie zakłady przetwórcze i przemysłowe w Boguminie, Bielsku, Gruszowie, Frydku, Frysztaście, Dziedzicach. Przy kopalniach karwińskich zbudowano wielkie koksownie i gazownie, oprócz tego poszczególne miasta jak Bielsko, Bogumin, Cieszyn, Frydek, Skoczów posiadały własne gazownie. Przemysł tekstylny rozwinął się w Bielsku, Frydku i Mistku. Oprócz dużych zakładów prężnie rozwijały się mniejsze jak odlewnie żelaza, ślusarnie, rafinerie olejów, fabryki przemysłu konfekcyjnego, odzieżowego, papierniczego, drukarnie. Zakładano również liczne kamieniołomy, wapienniki, cegielnie. Z niebywałym rozwojem przemysłowym ściśle związany był handel i komunikacja. Handel Śląska Cieszyńskiego miał wymiar wewnętrzny i zewnętrzny. Region nie tylko sprowadzał towary, ale przede wszystkim dużo eksportował. Również handel tranzytowy stał na wysokim poziomie. Przez terytorium Śląska prowadzony był handel między Austrią i Galicją oraz częściowo Węgrami. Oprócz węgla i wyrobów hutniczych ze Śląska Cieszyńskiego wywożono zboże, bydło i szereg innych towarów. Terenami ekspansji gospodarczej była nie tylko Austria i Kraje Koronne byłej C.K. Monarchii, ale

⁵ R. Umiastowski, op. cit., s. 77, 254.

⁶ F. Latinik, *Walka o Śląsk Cieszyński w roku 1919*, Cieszyn 1934, s. 15–16.

Bałkany, Rosja, Daleki Wschód, sąsiednie Niemcy. Intensywny handel wewnętrzny i zewnętrzny spowodował rozbudowę sieci komunikacyjnej.⁷ Oprócz wcześniej wymienionych linii kolejowych: Dziedzice – Bogumin, Bielsko – Frydek, Bogumin – Koszyce, duże znaczenie miały nowo powstające odcinki Morawska Ostrawa – Frydek – Frydlant; Bielsko – Kalwaria; Golezów – Ustroń; Piotrowice – Karwina; Orłowa – Pietwałd; Pietwałd – Szumbark; Karwina – Górna Sucha. Śląsk Cieszyński połączony był koleją również z terenami niemieckimi na odcinkach Bogumin – Chałupki i Dziedzice – Goczałkowice. Zbudowano również trasy kolei elektrycznej: Bogumin dworzec – Bogumin Miasto; Gruszów – Polska Ostrawa – Karwina – Frysztat, Orłowa – Kopaniny, Morawska Ostrawa – Karwina, Polska Ostrawa – Michałkowice, kolejki miejskie w Cieszynie i Bielsku. Bliskość rzek Odry, Wisły i Dunaju sprzyjała rozwojowi komunikacji wodnej i już przed I wojną światową projektowano budowę kanałów Odra- Dunaj oraz Odra – Wisła – Dniestr, których to projektów nigdy później nie zrealizowano.

Analizując terytorium Śląska Cieszyńskiego z militarnego punktu widzenia, czyli jego przydatności operacyjnej, teren ten można podzielić na 3 obszary:⁸

- Karwińskie Zagłębie Węglowe;
- Strefę południową gór jabłonskowskich, Zachodnich Beskidów;
- pozostałe obszary rejonu, tzn. teren pagórkowaty.

Karwińskie Zagłębie Węglowe położone między rzekami Ostrawicą i Stonawką, ograniczone na północy miejscowościami: Gruszów, Rychwałd, Poręba, Dąbrowa, Frysztat, na południu miejscowościami: Sucha, Radwanice, Polska Ostrawa nie stwarzało warunków do prowadzenia większych operacji wojennych. Wysoko zurbanizowany teren zagłębia stanowił trudną przeszkodę, przede wszystkim dla oddziałów artylerii i kawalerii. Gęste nasycenie terenu zakładami przemysłowymi,

⁷ R. Umiastowski, op. cit., s. 76.

⁸ F. Latinik, op. cit., s. 16

warsztatami z dużą liczbą pracujących w nich ludzi ograniczało możliwości prowadzenia działań wojennych na szerszą skalę w tym obszarze.

Strefa południowa, obejmująca góry jabłonkowskie zachodnich Beskidów, także nie stwarzała dobrych warunków do prowadzenia operacji na szerszą skalę. Głównym powodem tych ograniczeń było gęste zalesienie oraz brak dostatecznej ilości dróg. Górzysty obszar stawał się szczególnie trudnym w okresie zimy. Bezwzględną okazywała się w tych warunkach konieczność odpowiedniego wyposażenia wojsk. Centralne znaczenie z militarne punktu widzenia odgrywała w strefie południowej Przełęcz Jabłonkowska łącząca Cieszyn i Żylinę. Duże znaczenie posiadało również przejście z doliny potoku Czerne do szosy łączącej Istebną ze Skoczowem.

Tylko trzeci region stwarzał dobre warunki do prowadzenia operacji większymi ugrupowaniami wojsk. Falistości i ostre pochyłości pagórków wymagały jednak wyposażenia wojsk w haubice i armaty. W obszarze tym można wyróżnić cztery strefy obronne wzdłuż rzek: Ostrawicy, Olzy, Wisły i Białki. Niewygodną okazywała się bliskość naturalnych linii obronnych od siebie, szczególnie w wypadku Olzy i Wisły (10 – 15 km), nie dająca w wypadku odwrotu dostatecznej ilości czasu na obsadzenie i umocnienie nowej linii obronnej. Fakt ten znalazł odzwierciedlenie w działaniach obronnych prowadzonych przez Polskę w styczniu 1919 roku.

Z powyższej analizy wynikały zarówno dodatnie, jak i ujemne strony wykorzystania powyższego obszaru do prowadzenia działań wojennych.⁹ Doskonale zagospodarowane lasy, odwodnione w niższych położeniach, umożliwiały pochód wojsk w szyku bojowym. Zdrenowane i poprzecinane polami pola i łąki nie miały miejsc bagnistych i nieużytków. Gaje i remizy dawały możliwość ukrycia i stosowania zasadzek. Miasta i wsie Śląska Cieszyńskiego, ugrupowane zwarcie wokół kościołów lub ciągnące się wzdłuż rzek, potoków i dróg, często na dłu-

⁹ Tamże, s. 16.

gość nawet kilku kilometrów wraz z porzucanymi po całym terenie folwarkami, gospodarstwami, dworami, zamkami charakteryzowały się solidną budową domów. Tak więc oprócz korzystnych warunków dla zakwaterowania, wyżywienia ludzi i koni, stwarzały dobre warunki do obrony. Gęsta sieć dobrych dróg pozwalała na użycie wszystkich rodzajów broni. Ważnym atutem była liczna sieć kolejowa oraz telefoniczna. Jak ocenił płk. Latinik był to teren manewrowy pozwalający na użycie piechoty i artylerii wszelkich kalibrów. Natomiast kawaleria ze względu na mnóstwo przeszkód w wypadku zwartego ataku jej większych jednostek miała ograniczone możliwości i stąd najefektywniej mogła być wykorzystana do zadań rozpoznawczych i łączności.

ŚLĄSK CIESZYŃSKI W POLSKIEJ I CZECHOSŁOWACKIEJ WIZJI WŁASNEJ PAŃSTWOWOŚCI

Koniec I wojny światowej przyniósł współpracę polityków polskich, czeskich i słowackich przeciwko Austro-Węgrom, której nadrzędnym celem było odzyskanie niepodległości. Z chwilą przywrócenia bytu państwowego przez Polskę oraz powstania nowego państwa Czechosłowackiego, sporne sprawy określane wcześniej jako drugorzędne wysunęły się na pierwszy plan. Do takich spraw należała kwestia uregulowania granic, a więc również problem Śląska Cieszyńskiego. Jeszcze przed zakończeniem tej wojny, ugrupowania związane z Józefem Piłsudskim¹⁰ optymistycznie spoglądały na rozwój stosunków polsko-czeskich. Głównym powodem było zniknięcie z areny politycznej Rosji Carskiej, uważanej za największego wroga polskich dążeń niepodległościowych. Piłsudczycy postrzegali jako sojuszników Czechów, ci jednak odwrotnie wiązali swoje plany wyzwolenicze z Rosją, uważani za naród

¹⁰ H. Walczak, *Józef Piłsudski i koła belwederskie wobec konfliktu polsko-czechosłowackiego w latach 1918–1920, Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, Cieszyn 1999.

moskalofilski, stanowiący ekspozyturę wpływów rosyjskich w Europie Środkowej. Fakt upadku caratu spowodował, iż ugrupowania związane z Józefem Piłsudskim uważały, że usunięta została największa bariera na drodze zbliżenia Polaków i Czechów. Sprawa Śląska Cieszyńskiego nie była w tym czasie szczególnie eksponowana. Co prawda deklarowano, że przysłe, niepodległe państwo polskie nie wyrzeknie się kraju nad Olzą, zauważono i wskazywano na trwające w tym czasie próby czechizacji obszaru, niemniej nie dążono do zaostrzania wzajemnych relacji. Na pierwszym planie stało nawiązanie współpracy na płaszczyźnie antyaustriackiej. Przewidywano również w perspektywie klęski mocarstw centralnych i odrodzeniu się Polski i Czech stworzenie wspólnego frontu przeciw niebezpieczeństwu niemieckiemu. Wysuwano także idee integracji przyszłych państw słowiańskich Europy Środkowej i Południowej, chciano by odbyło się to pod egidą odrodzonego państwa polskiego¹¹. Powstanie niepodległej Polski i Czechosłowacji nie przyniosło jednak oczekiwanego zacieśnienia wzajemnych stosunków, lecz wręcz odwrotnie, zaczęły one się rozwijać w sposób bardzo niepożądany. Przyczyniły się do tego czeskie wystąpienia dezawuuujące układ z 5 listopada 1918 roku zawarty pomiędzy Radą Narodową Księstwa Cieszyńskiego i czeskim Zemským národním výborem pro Slezsko dotyczący podziału Śląska Cieszyńskiego, zgodnie z jego strukturą narodowościową. Pogłoski o przygotowaniach wojsk czechosłowackich do zajęcia Śląska Cieszyńskiego, jak i wystąpienia premiera Czechosłowacji Karla Kramáňa, obwiniającego Polskę o nieszczerze postępowania względem Pragi, nie zmniejszyły napięcia. Piłsudski chcąc uniknąć jego dalszej eskalacji i odsunąć groźbę wojny zamierzał wystąpić z prośbą do państw Ententy o pośrednictwo w osiągnięciu kompromisu¹².

¹¹ L. Wasilewski, *My a Czesi*, „Kultura Polski“, z 7 IV, 29 IV, 5 V, 26 V, 11 VIII 1918; też „Kurier Polski” 23 XII 1918.

¹² W. Jędrzejewicz, *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. I, Warszawa 1989, s. 406.

Koła belwederskie w Polsce pod koniec 1918 roku zwracały uwagę na wysuwane przez stronę czeską projekty konsolidacji państw Europy Środkowej i Południowej wokół Czechosłowacji.¹³ Plany te określano jako „rekonstrukcję Austrii na nowych podstawach“, a więc w przeświadczeniu piłsudczyków nie niosły one nic pozytywnego. Można powiedzieć, iż koła belwederskie wręcz obawiały się możliwości zjednoczenia się państw środkowoeuropejskich pod kierownictwem Pragi, patrzono na nie jako na swego rodzaju konkurencję piłsudczykowski projektów federacyjnych. Dystans wobec Czechosłowacji poszerzał się również z powodu wystąpień polityków czeskich opowiadających się za restytucją silnego i wielkiego państwa rosyjskiego. Duże znaczenie w realizacji takich planów miała działalność czechosłowackiego korpusu na Syberii. Mimo powyżej wspomnianych problemów koła bliskie Józefowi Piłsudskiemu nie pragnęły zaognienia stosunków polsko-czechosłowackich. Racjonalnym powodem takiego właśnie postępowania był przede wszystkim fakt nadzwyczaj trudnej sytuacji militarnej Polski. Na ewentualną wojskową obronę Śląska Cieszyńskiego państwo polskie nie posiadało dostatecznej ilości środków. Dążenie do porozumienia z Czechami znalazło swoje konkretne odbicie w liście Józefa Piłsudskiego do Tomasza Masaryka z dnia 12 grudnia 1918 roku. Naczelnik państwa polskiego pisał, iż wspólnota pochodzenia i kultury oraz bezpośrednie sąsiedztwo wskazują wyraźnie na konieczność przyjaznej współpracy między Polakami a Czechosłowakami. Proponował, by do czasu uregulowania wzajemnych relacji prowizorycznym uporządkowaniem kwestii spornych zajęła się mieszana komisja. To w przekonaniu kół belwederskich zapobiegałoby wybuchowi konfliktu polsko-czechosłowackiego¹⁴.

¹³ J. Valenta, *Czechosłowacja i Polska w 1918 roku*, [w:] Sobótka, t. 4, 1975, s. 540.

¹⁴ P. Wandycz, *Listy J. Piłsudskiego do Masaryka i Focha*, [w:] *Niepodległość*, Nowy Jork 1982, s. 108–109.

Propozycje te nie znalazły jednak zrozumienia w oczach polityków czeskich. Czechosłowacka akcja zbrojna¹⁵ w 1919 roku spotkała się z potępieniem kół belwederskich. Zdając sobie sprawę ze słabości Polski walczącej w tym czasie w Galicji Wschodniej, dążono do przerwania działań wojennych. Apelowano do Ententy w celu podjęcia mediacji i spacyfikowania konfliktu. To, iż działania te nie odniosły powodzenia spowodowało jeszcze większe zaostrzenie konfliktu. Piłsudski określał działania czeskie mianem zdrady.¹⁶

Do częściowej zmiany miejsca Śląska Cieszyńskiego w wizji państwowości polskiej i czechosłowackiej doszło po zawarciu rozejmu 30 stycznia 1919 roku oraz podpisaniu układu w Paryżu 3 lutego 1919 r. Prowizoryczna linia rozgraniczająca podzieliła ten obszar. Umowa, w mniemaniu polskich kręgów rządowych, oceniana była mianem dotkliwej porażki, aczkolwiek sprawa nie była uznawana za definitywnie przesądzoną. Przyjęto linię przestrzegania aliantów przed arbitralnym przyznaniem Czechosłowacji Śląska Cieszyńskiego oraz prób uzmysłowienia władzom czechosłowackim niebezpieczeństwa w postaci dezintegrującej roli ludności polskiej w ramach CSR. Sytuacja zmieniła się po 23 kwietnia 1919 roku, kiedy Rada Najwyższa wskutek braku jednomyślności na wcześniejszej marcowej konferencji pokojowej przekazała sprawę cieszyńską do bezpośredniego rozstrzygnięcia obu rządów.¹⁷ Z polskiej strony spowodowało to przyjęcie postawy pojednawczej. Postulowano rozwiązanie sprawy za pomocą plebiscytu przewidując korzystny jego wynik. By nie zrażać Czechów uznawano zasadność zapewnienia im w obszarze przywilejów ekonomicznych. Akcentowano konieczność szybkiego rozwiązania sprawy, między innymi ze względu na kwestię zabezpieczenia obu państw przed Niemcami. Na podstawie

¹⁵ Stanowiąca realne zagrożenie bezpieczeństwa mieszkańców regionu

¹⁶ J. Piłsudski, *Pisma*, t. X, Warszawa 1938, reedycja Kraków 1991, s. 176–179.

¹⁷ A. Szklarska-Lohmannowa, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Wrocław 1967, s. 43–46.

rozmów premiera Ignacego Paderewskiego z prezydentem Tomaszem Masarykiem ustalono, iż sprawą rozgraniczenia zajmie się mieszana komisja. Obrady komisji trwające od 21 lipca 1919 roku przerwano 29 lipca ze względu na brak postępów. Zdaniem kół belwederskich fiasko krakowskiej konferencji było spowodowane wrogim nastawieniem delegatów czeskich. Zarzucano im umyślne spowodowanie impasu, który miał posłużyć za pretekst ponownego odwołania się do siły zbrojnej i zajęcia pozostałej przy Polsce części Śląska Cieszyńskiego. W kryzysie dostrzegano również zamiar przeniesienia sporu na forum Rady Najwyższej w Paryżu. Strona polska uważała, iż w ten właśnie sposób Czesi będą się starali zdyskontować zobowiązania rządu francuskiego odnośnie granic, a więc czyniono wszystko, by spór rozstrzygnąć w myśl „zasad wilsonowskich“ tj. prawa narodów do samostanowienia.

Dnia 27 września 1919 roku Rada Najwyższa podjęła decyzję o przeprowadzeniu plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim. Na tej podstawie postanowiono powołać specjalną Międzysojuszniczą Komisję Plebiscytową mającą czuwać nad przygotowaniem do referendum. Decyzję tę strona polska przyjęła pozytywnie, wierząc w korzystny rezultat głosowania. Agitacja czeska, prześladowania Polaków oraz proczeska polityka francuska¹⁸ zmieniły jednak nastawienie Polaków do plebiscytu. Francuzi dążąc do jak największego osłabienia Niemiec wspierali początkowo aspiracje terytorialne Polski i Czechosłowacji, upatrując w obu państwach sojusznika. Problem Śląska Cieszyńskiego sprawił jednak, iż musieli opowiedzieć się za jedną czy też drugą stroną. Polskie projekty, zakładające odgrywanie pierwszoplanowej roli w rejonie Europy Środkowo-Wschodniej sprawiły, iż Francuzi widząc w Polsce mocniejszego konkurenta, aniżeli w Czechosłowacji, zaczęli popierać Pragę. Czecho-

¹⁸ Warto podkreślić fakt, iż formowanie nowej Armii Czechosłowackiej przebiegało pod dozorem francuskiej misji wojskowej, którą dowodził generał Pelle. Militarne bezpieczeństwo Czechosłowacji miało być oparte na wzorze francuskim tzn. statycznej obrony w oparciu o linię fortyfikacji.

słowacja pozyskała część francuskich sfer gospodarczych, czego przykładem w rejonie Śląska Cieszyńskiego był zakup przez mający znaczne udziały w przemyśle czechosłowackim znany koncern zbrojeniowy Schneider – Creusot 60% akcji Huty Trzynieckiej. Tak więc stopniowo w kręgach polskich upowszechniała się opinia, iż przyjazd Komisji Plebiscytowej zdominowanej przez przedstawicieli Francji, przyniesie dalsze pogorszenie sytuacji Polaków na Śląsku Cieszyńskim. W drugiej połowie 1919 roku oraz na początku 1920 roku politycy polscy rozpatrując kwestię porozumienia z Czechosłowacją podkreślali konieczność dobrej woli obu stron, której to nie dostrzegali w stosunku Czechów do Polski. Belwederczycy uznawali czechosłowacką politykę dotyczącą Śląska Cieszyńskiego za pozbawioną jakiegokolwiek chęci porozumienia. Uważali, iż „uparte przekonanie o konieczności ukończenia nieporozumienia z Czechami może tylko wpływać na zmniejszenie naszej siły odpornej w stosunku do nich i wytworzenie w Czechach mylnego przekonania, że są dla nas tak niezbędni, iż dla miłej zgody pójdziemy na ustępstwa”¹⁹.

Piłsudski przygotowując wyprawę kijowską (kwiecień 1920 r.) i chcąc zapewnić sobie neutralność Czechosłowacji zaczął popierać program ugody lansowany przez Erazma Plitza. Koła belwederskie w czasie udanej ofensywy przeciwko bolszewikom zaostrzyły jednak ton wypowiedzi w kwestii Śląska Cieszyńskiego przechodząc stopniowo do otwartego głoszenia konieczności jej militarnej rozstrzygnięcia. Możliwość rozjemstwa zadeklarowana przez króla Belgii Alberta została odebrana obojętnie a nawet wręcz chłodno. Niepowodzenia Armii Polskiej na froncie wschodnim spowodowały powrót do wcześniejszej koncepcji piłsudczyków, przeprowadzenia arbitrażu. W okresie kontrofensywy sowieckiej koła belwederskie zaczęły dostrzegać zmiany zachodzące w czechosłowackiej polityce zagranicznej w stosunku do Rosji, podejrzewając nawet Czechosłowację o zawarcie z Rosją sojuszu anty-

¹⁹ „Przegląd polityczny“, 14.3.1920.

polskiego. Powyższy fakt, jak również polepszające się stosunku czesko-niemieckie odbierano jako przygotowania do wspólnego ataku przeciwko Polsce. W podobny sposób patrzono na zatrzymywanie na terenie Czechosłowacji polskich transportów broni i amunicji.²⁰

Niepowodzenia w wojnie z bolszewikami sprawiły, iż Polska szukając pomocy wojskowej u państw sprzymierzonych wysłała specjalną delegację na czele z premierem Władysławem Grabskim do Spa. Mocarstwa zachodnie wykorzystały niezwykle trudną sytuację Polski do narzucenia jej arbitralnie pewnych niekorzystnych rozwiązań terytorialnych. Musiała ona za enigmatyczną obietnicę - nie została zrealizowana - skłonięcia Rosji Sowieckiej do podjęcia rokowań pokojowych z Polską wyrazić zgodę m. in. na rezygnację z przeprowadzenia plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim.²¹ Sprawą miała się zająć Rada Ambasadorów arbitralnie rozstrzygając tę kwestię. Zadecydowano o podzieleniu Śląska Cieszyńskiego z wyraźną niekorzyścią dla Polski. W części przyznanej Czechosłowacji znalazła się blisko 150-tysięczna mniejszość polska. Werdykt Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 roku władze polskie, jak również całe społeczeństwo, przyjęły z oburzeniem. Józef Piłsudski, często posądzany o niechętny stosunek do spraw śląskich²², rozstrzygnięcie przyjął z nieskrywanym rozdrażnieniem²³ koła belwederskie oceniły decyzję mianem ciężkiego i bolesnego ciosu. Ogółem czynniki państwowe, zdając sobie sprawę z trudnej sytuacji kraju, musiały jednak ograniczyć się tylko do spektakularnych gestów jak np. propozycji odmowy ratyfikacji decyzji przez Sejm.

²⁰ M. Borák, *Zadržování přepravy válečného materiálu přes Československo do Polska v letech 1919–1920*, [w:] Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920, Cieszyn 1999, s. 86–97.

²¹ L. Wyszczelski, *Bitwa na przedpolach Warszawy*, Warszawa 2000, s. 74–75.

²² J. Januszewska-Jurkiewicz, *Józef Piłsudski wobec Zaolzia 1919–1935*, [w:] *Pamiętnik Cieszyński*, t. 14, Cieszyn 1999, s. 65–86

²³ K. Świtalski, *Diariusz 1919–1935*, Warszawa 1992, s. 65

Omawiając problematykę Śląska Cieszyńskiego w polskiej wizji państwowości dla pełności obrazu należy zaprezentować również poglądy drugiej tzn. czeskiej strony. Granica czechosłowacko-polska była ostatnim odcinkiem granicznym nowego państwa czechosłowackiego, co do którego nie zapadła ostateczna, rozstrzygająca decyzja. Granice z Niemcami i Austrią regulowały umowy wersalska i st.germainiska z 1919 roku, węgierską pokojową umową trianońską z 4 kwietnia 1920 r. Powodów, iż decyzja co do granicy z Polską zapadła późno, bo dopiero 28 lipca 1920 roku, było wiele. Powyższego problemu nie mogła rozwiązać żadna z wcześniej wymienionych konferencji pokojowych, chodziło bowiem o konflikt pomiędzy zwycięskimi koalicjantami – nowo powstałymi państwami. Podobnie zresztą jak z polskiej strony początkowo problem określany był przez Czechów mianem mało znaczącego. Masaryk region ten traktował jako peryferia²⁴. W Pradze istniało przekonanie podobnie o możliwości rozstrzygnięcia sporu w drodze wzajemnej umowy. Czechosłowacka polityka zagraniczna w stosunku do rejonu Śląska Cieszyńskiego była, za małymi wyjątkami, polityką jednolitą. Wyjątkami takimi były np. pewne różnice w początkowym okresie paryskiej konferencji pokojowej pomiędzy premierem Karlem Kramářem i ministrem spraw zagranicznych Edvardem Benešem. Właśnie osoba Edvarda Beneša²⁵, ministra spraw zagranicznych, późniejszego prezydenta Czechosłowackiej Republiki (XII 1935 – X 1938) była kluczową, w określeniu roli i miejsca Śląska Cieszyńskiego w wizji czechosłowackiej państwowości. Czechosłowacka historiografia ocenia Beneša jako dyplomatę, który po wielu perypetiach był głównym autorem końcowej decyzji o arbitrażu z 28 lipca 1920 r., a więc z jednej strony czechosłowackiego zwycięstwa, z drugiej tylko spełnienia czechosłowackiego programu minimalnego. Powyższy stan rzeczy, również w opinii cze-

²⁴ W historii czechosłowackiej (czeskiej) opisywany region często był de facto w taki sposób postrzegany i traktowany

²⁵ Bliżej E. Beneš. *Mnichovské dny-paměti*. Svoboda, Praha 1968. 534 s.

skiej, nie był jednak stanem definitywnym, lecz okresem nieprzyjaznych stosunków czy wręcz czekania na militarne rozstrzygnięcie kwestii. Czechosłowacka polityka, w odróżnieniu od polskiej, osiągnęła w konferencjach pokojowych wszystko co sobie zaplanowała i na co mogła liczyć. Z wyjątkiem części ludności słowackiej, Czechosłowacja nie miała swojej mniejszości poza granicami swego państwa. Wspomnianą mniejszość słowacką na Węgrzech w pewnym stopniu rekompensowała mniejszość węgierska w ramach Czechosłowacji.

Czechosłowacka polityka w stosunku do Śląska Cieszyńskiego, proklamowana oficjalnie jako polityka kompromisu, była de facto polityką skierowaną na program maksymalny. Już od 1914 roku wychodzono z założenia zachowania granic historycznych ziem czeskich, w których to obrębie, w mniemaniu polityków czeskich, znajdował się również Śląsk Cieszyński. Co prawda rozmowy polskich i czeskich polityków z maja 1918 roku, jak również późniejsza wizyta znanego czeskiego geografa Dvorského, którą złożył we wrześniu 1919 roku we Lwowie wybitnemu polskiemu odpowiednikowi Romerowi, były namiastką zawarcia kompromisu, jednak stojące pod wielkim znakiem zapytania. Przykładem tego był projekt wspomnianego wyżej geografa czeskiego proponujący „kompromis“ w postaci granicy na górnej Wiśle, co przez polską stronę zostało odrzucone.²⁶ Pomimo tego istniało przekonanie, iż o granicach na obszarze Śląska Cieszyńskiego będą jeszcze później prowadzone rozmowy.²⁷

Uogólniając można stwierdzić, iż czeska strona zakładała, że w stosunku do Polaków będzie posługiwała się racjami historycznymi, co oczywiście stwarzało bardzo małe prawdopodobieństwo zaakceptowania ich przez stronę polską. Politycy czescy przyjęli wobec tego problemu odkładanie w czasie prowadzenia rokowań. Argumentowano

²⁶ J. Valenta, *Eduard Beneš a Těšínsko v letech 1918–1920*, [w:] *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, Cieszyn 1999, s. 21–31.

²⁷ *Vojenský historický ústav Praha, Archiv TGM, kartón Polsko, 1919.*

niestabilną sytuacją polityczną w Polsce i brakiem międzynarodowego uznania rządu a przede wszystkim granic. Uważano, iż rząd Jędrzeja Moraczewskiego – mianowany przez Piłsudskiego w sytuacji, gdy cały był zabór pruski był jeszcze pod zarządzaniem niemieckim a politycy polscy z byłego zaboru austriackiego nie mieli jeszcze co do tego rządu stanowczo określonego stosunku, nie był adekwatną reprezentacją polityczną do wzajemnych rozmów. Częściowym potwierdzeniem tego jest fakt, iż w czasie kiedy do Pragi przyjechała misja Stanisława Gutowskiego wysłana przez Piłsudskiego, dotarła również reprezentacja Polskiej Komisji Likwidacyjnej z Krakowa. Z drugiej strony do dziś nie wiadomo na ile czeska reprezentacja polityczna w osobie Edvarda Beneša była o tych faktach poinformowana. Beneš wówczas przebywający w Paryżu rozpoczął pracę nad projektami memorandum cieszyńskiego. „Kompromisyjne“ rozstrzygnięcie, podobnie jak wcześniej, zakładało jednak granicę na górnej Wiśle. Powyższe memorandum, jak i inne propozycje nie stały się podstawą wzajemnych rokowań.

Pierwsze rozmowy na temat sporu o rejon Śląska Cieszyńskiego datują się na 29 stycznia 1919 roku w Paryżu, a więc w trakcie czechosłowackiej akcji zbrojnej na Śląsku Cieszyńskim. Stosunek mocarstw do omawiania problemu był dość obojętny. W tym czasie zajęte one były rozmowami dotyczącymi podziału byłych kolonii niemieckich, a więc znacznie ważniejszymi, aniżeli marginalny spór dwóch nowo powstałych państw, nota bene sojuszników. Rada Najwyższa nie podjęła rozstrzygającej decyzji oprócz decyzji o przymierzu i podpisaniu prowizorycznej umowy z 3 lutego 1919 roku. Zanim wiadomości o decyzjach dotarły na Śląsk Cieszyński, faktyczne przymierze zostało już zawarte. W dniu 19 stycznia 1919 roku, prezydent Tomasz Masaryk w rozmowie z ambasadorem Francji Clement-Simonem, dopuścił możliwość podziału spornego obszaru. Bardzo zwięzły projekt nie podaje jednak szczegółowego opisu podziału tego terytorium. Konkretyzuje go dopiero depesza wystosowana do Beneša w Paryżu. Miał on czuwać nad tym,

ażeby w drodze pośrednictwa Francuzów, Czechosłowacji przypadł karwiński rejon węgla kamiennego, trasa kolei koszycko-bogumińskiej oraz tzw. pas ochronny o szerokości 5 km.²⁸ Czesi określili ten program jako minimalny. Projektu tego nie mogła oczywiście zaakceptować strona polska. Podobnie skrajne stanowiska prezentowano w późniejszych rozmowach, jak np. polsko-czechosłowackiej komisji terytorialnej Juliusa Cambona. Politycy czechosłowaccy dopuszczali tylko wytyczenie granicy na Wiśle. Ciekawie zapowiadała się propozycja Masaryka przedstawiona przez kolegę prezydenta, Lasockiego, podtrzymująca rozszczenie do zagłębia węglowego i kolei koszycko-bogumińskiej z dworcem w Cieszynie, ale zrzekająca się historycznej części miasta Cieszyna. Projekt ten nigdy nie stał się przedmiotem polsko-czechosłowackich rozmów. Czeskie źródła w odmienny sposób, w porównaniu z polskimi, odnoszą się do proczeskości Francuzów zasiadających w Komisji Plebiscytowej argumentując faktem, iż kontrola z ramienia warszawskiego MSZ nie odnotowała uchybień, lecz wręcz odwrotnie winę ponosił oficjalny polski przedstawiciel, działający przy komisji. Pomijając jaka była rzeczywista prawda faktem jest to, iż sytuacja na Śląsku Cieszyńskim z dnia na dzień ulegała pogorszeniu, przypominając w maju 1920 roku stan bliski wojnie domowej. Rezygnację z plebiscytu Czesi określili mianem „ślepej uliczki“, Beneš zaakceptował propozycję misji polskiej Erazma Plitza, mówiącej o neutralnym arbitrażu. Decyzja podjęta w Spa faktycznie mogła w większym stopniu zadowolić czeskie ambicje w porównaniu z polskimi.

Decyzja Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 roku o podziale Śląska Cieszyńskiego nie doprowadziła do rozwiązania tego sporu terytorialnego. Polacy uznali ją za krzywdzące rozwiązanie utrudniające zbliżenie z Czechosłowacją, i gdy tylko nadarzyła się okazja – została fatalnie wybrana – postanowili siłowo przyłączyć sporny obszar. Doprowadziło to do tzw. akcji zaolziańskiej przeprowadzonej jesienią 1938 roku.

²⁸ J. Valenta, op. cit., s. 26.

ZAKOŃCZENIE

Śląsk Cieszyński odegrał istotną rolę i miał duży wpływ na stosunki polsko-czechosłowackie. Rejon, który dosyć wyraźnie wyróżniał się pod względem geograficznym już w czasie zarania polskiej i czechosłowackiej państwowości w 1918 roku był obszarem bardzo silnie uprzemysłowionym. Pociągało to za sobą dużą falę osiedleniową w postaci ludności przybywającej z Galicji, Moraw, Niemiec oraz sąsiednich terenów. Powyższe czynniki spowodowały wzrost znaczenia tego regionu. Z chwilą rozpadu Cesarstwa Austro-Węgierskiego i odzyskania niepodległości przez Polskę oraz powstania nowego państwa czechosłowackiego oba państwa zaczęły lansować odmienną koncepcję co do dalszej przynależności państwowej spornego obszaru. Polska racja stanu, akcentując czynnik etnograficzny, nie zgadzała się z czechosłowacką przekonaną co do słuszności praw historyczno-prawnych i gospodarczych. Rezultatem napiętej sytuacji politycznej była militarna próba rozwiązania sporu. Teatrem działań zbrojnych w 1919 roku, które miały istotny wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców regionu, był obszar zróżnicowany pod względem wojskowo-geograficznym. Walki, które miały charakter regularnej wojny, przebiegały w terenie silnie zurbanizowanym, jak również górskim.

Oficjalne zawieszenie broni wcale nie oznaczało rozwiązania konfliktu. Żadna ze stron nie była usatysfakcjonowana takim rozwiązaniem, czego dowodem były działania przygotowawcze związane z ewentualnością kontynuowania walki. Co prawda w okresie po 1919 roku nie rozpoczęto już regularnych działań wojennych, niemniej cały czas istniała ich realna groźba. Oprócz tego Śląsk Cieszyński stał się obszarem prowadzenia działań specjalnych, które również zagrażały bezpieczeństwu mieszkańców regionu. Istotną rolę po obu stronach konfliktu odegrała działalność propagandowa i agitacyjna. Tajne zorganizowane formacje

militarne, oraz cały szereg nieformalnych grup mających charakter bojówek stanowiły poważne zagrożenie.

Reasumując należy wykazać, iż konflikt zbrojny 1919 roku, działania nieregularne prowadzone w latach dwudziestych i trzydziestych oraz zbrojne zajęcie przez Polskę Zaolzia w 1938 roku w istotny sposób zaważyły na losach ludności Śląska Cieszyńskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Beneš, E. *Mnichovské dny-paměti*. Svoboda, Praha 1968.
- Borák, M. *Zadržování přepravy válečného materiálu přes Československo do Polska v letech 1919–1920*, [w:] *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, Cieszyn 1999.
- Chlebowczyk, J. *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*, Katowice 1971.
- Januszewska-Jurkiewicz, J. *Józef Piłsudski wobec Zaolzia 1919–1935*, [w:] *Pamiętnik Cieszyński*, t. 14, Cieszyn 1999
- Jędrzejewicz, W. *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867 – 1935*, t. I, Warszawa 1989.
- Kacíř, P. *Terorismus na Těšínském Slezsku v souvislosti s přípravou plebiscitu v letech 1919–20*. In. *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–20*. Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Cieszynie. Cieszyn 1999. ISBN 83-908299-2-4.
- Kisielewski, T. *Federacja środkowo-europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. Warszawa, 1991. ISBN 83-205-4400-9.
- Latinik, F. *Walka o Śląsk Cieszyński w roku 1919*, Cieszyn 1934.
- Piłsudski, J. *Pisma*, t. X, Warszawa 1938, reedycja Kraków 1991.

„Przegląd polityczny”, 14.3.1920.

Świtalski, K. *Diariusz 1919–1935*, Warszawa 1992.

Szklarska-Lohmannowa, A. *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Wrocław 1967.

Umiastowski, R. *Geografia wojenna Rzeczypospolitej Polskiej i ziem ościennych*, Warszawa 1934.

Walczak, H. *Józef Piłsudski i koła belwederskie wobec konfliktu polsko-czechosłowackiego w latach 1918–1920, Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, Cieszyn 1999.

Wandycz, P. *Listy J. Piłsudskiego do Masaryka i Focha*, [w:] *Niepodległość*, Nowy Jork 1982.

Wasilewski, L. *My a Czesi*, „Kultura Polski”, z 7 IV, 29 IV, 5 V, 26 V, 11 VIII 1918; też „Kurier Polski” z 23 XII 1918.

Zahradnik, S. Ryczkowski, M. *Korzenie Zaolzia*, Warszawa–Praga–Trzyniec 1992.

Wyszczelski, L. *Bitwa na przedpolach Warszawy*, Warszawa 2000.

Valenta, J. *Czechosłowacja i Polska w 1918 roku*, [w:] Sobótka, t. 4, 1975.

Valenta, J. *Eduard Beneš a Těšínsko v letech 1918–1920*, [w:] *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, Cieszyn 1999.

Vojenský historický ústav Praha, Archiv TGM, kartón Polsko, 1919.